150-ГОДИШЊИЦА РОЂЕЊА МИЛАНА РАКИЋА

ЈОВАН ПЕЈЧИЋ

„ПЕСМЕ СУ ЗА МЕНЕ ПРИЧЕШЋЕ”

Крајем фебруара 1938. године Милан Ракић спремао се за нову операцију у санаторијуму др Бержереа у Неију. Тешку операцију, другу такву.

Пред полазак у Француску, док преврће по личној библиотеци, у руке му допада лист београдске Друге мушке *Гимназијалац*, из 1891. године.

Чита у *Гимназијалцу* прву објављену песму, посвећену прерано умрлом оцу – „Он је био...”

Задржава се, потом, на своме ђачком преводу приче „Рад и бол” Ернеста Легувеа. Својима каже: „Рада више нема, остаје само бол.”

Ракићеви најближи, породица и пријатељи, саборци и поштоваоци, продужиће, касније, ове речи стиховима из његове песме „Мисао”, који муку и ужас неизлечиво болеснога преобраћају у победу песника, конзула, ратног добровољца:

> Јер прошао нисам кроз живота хуку
> склопљених очију и скрштених руку.

ЖИВОТ

Милан Ракић рођен је у Београду 30. септембра 1876, а упокојио се 30. јуна 1938. у Загребу, на путу за Србију. Песник, позоришни критичар, дипломата.

Песников отац Мита Ракић (1846–1890), правник по образовању, једно време министар финансија Краљевине Србије, познати је политички, просветни и књижевни радник, писац етно-историо-географске студије *Из Нове Србије* (1879), преводилац с француског, руског, немачког, енглеског, пољског и шпанског језика (запамћен је по преводу Игоовог романа *Јадници*). Мајка Анка, домаћица, кћерка је академика Милана Ђ. Милићевића (1831–1908), знаменитог хроничара и енциклопедисте, аутора капиталних дела *Кнежевина Србија* (1876), *Краљевина Србија* (1884) и *Поменик знаменитих људи у српскоја народа новијеја доба* (1888; *Додатак Поменику* 1901).

По завршетку основне школе уписао се у Другу мушку гимназију, где су му професори били Богдан Поповић, Јован Цвијић, Љубомир Јовановић, Љубомир Стојановић. Године 1894. завршио је гимназију и прешао на Филозофски факултет Велике школе у Београду, са којег 1895. прелази на београдски Правни факултет, на ком ће 1898. и дипломирати. Исте године добија државну стипендију и одлази у Париз да на Сорбони продужи студије, а онда, 1901, и стекне диплому свршеног правника. У Србију се враћа крајем јануара 1902. и убрзо постаје чиновник Извозне банке. Службовање наставља маја 1903. као статистичар II класе у Царинској управи у Београду, да би годину дана касније, маја 1904, био постављен за цариника Београдске царинарнице на Сави.

Мимо посла, у *Српском књижевном гласнику*, под псеудонимом „Z", објављује „Сонете I, II" ([„Сурово ће време наша дела стрти..."] и [„Целивасмо га у лице и чело..."]), песме које ће га, уз друге, одмах изнети на велики глас. Наредне, 1903. године појављује се прва Ракићева збирка *Песме*, коју посвећује Богдану Поповићу. Као *Гласников* позоришни критичар током 1904/5. прати репертоар Народног позоришта у Београду.

У јануару 1905. жени се Милицом Ковачевић (1884–1975), кћерком истакнутог националног радника Љубомира Ковачевића, историчара и политичара, зачетника критичке историографије у српској науци, универзитетског професора, академика.

ДИПЛОМАТА

Дипломатска каријера Ракићева почиње 1904, када је краљевим указом постављен за писара у Министарству иностраних дела Краљевине Србије. Непуну годину касније распоређен је на рад у српски Краљевски конзулат у Приштини, где је са супругом стигао маја 1905. Шеф му је био Мирослав Спалајковић, угледни српски и, после, југословенски дипломата. Већ у јулу с конзулом

креће у обилазак Старе Србије: Спалајковић и он били су први службени представници Србије који су успели да дођу до Пећи, да проборавe у Патријаршији и да посете Високе Дечане. У октобру је упућен у Генерални конзулат Краљевине Србије у Скопљу. Године 1906. борави у политичкој мисији у манастиру Хиландару, с циљем неодступног очувања српског карактера и власништва над овом светогорском светињом. Затим је враћен у Српски конзулат у Приштини. Октобра месеца 1907. прелази у Генерални конзулат Краљевине Србије у Солуну, и на тој дужности остаје до јануара 1909. Уследио је нови повратак у Приштину, где је постављен за шефа Конзулата.

Служба и живот у Отоманском царству озбиљно су нарушили Ракићево здравље. Када му се у јесен 1911. вратила маларична грозница, изнео је Београду жељу да буде премештен из Приштине. Два месеца касније постављен је за секретара у Министарству иностраних дела Србије, где ради од преласка у Београд, и где ће јуна месеца постати шеф Конзуларног одељења.

Мир каквоме је тежио кратко траје. Одмах по проглашењу мобилизације за рат с Турском за ослобођење Старе Србије, приступа, 3. октобра 1912, добровољачким одредима под командом Алимпија Марјановића, и креће према Косову. У Прокупљу пролази оштру двонедељну војну вежбу под командом војводе Војислава Танкосића, па се с првом четом Војина Поповића – Војводе Вука упућује на српско-турску границу, на одсек са ког се отвара пут према Приштини.

ДОБРОВОЉАЦ

Једва се може наћи пример да Ракић говори о себи. Други су му увек и свуда први. Он је, нема сумње, до краја живота следио Цвијићев аскетско-монашки идеал рада на великим националним питањима: „Личност или личности које раде, не смеју да се виде, но рад и резултати рада."

Одређење Цвијићево има карактер усмене мудрости: као искуство, носи светлост дубине векова, велича пут подвижничкога предавања крајњем циљу, афирмише једноставност узвишенога, узвишену једноставност припадања нечем већем и неименљивом – Целини.

Ето схватања из којег ваља разумети природу Ракићеве националне самосвести, из којег треба објашњавати његово поимање везе личнога с народним, садашњице с историјом. Битни су напор и дело, не „нарцис" који се помаља и виче иза њих.

Али човек није Бог. Бивало је, ипак, и часова кад је Милан Ракић одступао од своје надалеко знане навике. Тада се, не успевајући да пригуши понос, поверавао о судбини која га је пратила при ослобађању града у којем је доскора конзуловао. Бранимиру Ћосићу је тако признао: „Најлепши час сам доживео једног дана 1912. године, на Гази-Местану. Не знајући да сам и ја ту, један млад официр је рецитовао моју песму."

Та је прича уистину заносна. Састоји се од две епизоде, на које се може гледати као на чинове једнога истог драмског збивања.

Први део приче долази од Милана Ћурчина:

По уласку у Приштину, Ракићу је прва мисао била да с ослободиоцима што пре дође у Конзулат. Наводим:

> Отишао је право у конзулат и потражио је у подруму звоно што га је као конзул некад, приликом посете султана Абдул Хамида на Косову 1911, прокријумчарио био да би га обесио у звоник православне цркве „поздрављајући" султана. Надао се, тада, да ће султан, „ганут" толиком пажњом, затворити очи пред свршеним чином, и допустити да опет звона, после више стотина година, зазвоне са хришћанских цркава и манастира. [...] Али су га тада потказали турским властима, те му ове, у последњем часу, осујетише намеру и покваришe радост.

Сада је с војницима звоно изнео и окачио га о грану у порти Цркве Св. Николе, једине српске цркве у Приштини.

Први је повукао уже, па га је предао оном до себе, да и он зазвони.

Народ и војници приступали су звону један по један, скидали капу, крстили се и повлачили за уже – читав тај дан звонило је опет звоно у Приштини оглашавајући ослобођење и испуњење заветне мисли српскога народа.

Другу епизоду забележио је Младен Ст. Ђуричић и она се тиче доживљаја о којем ће Милан Ракић младом пријатељу рећи: „То ми је био највећи дан у животу."

Ђуричић не препричава догађај, него се у потпуности препушта Ракићевом казивању:

> Оставио сам конзулат у коме више нисам имао шта да радим, па сам узео пушку... Дакле избисмо на само место Косовске битке. С десне стране гудио је Лаб, пун нове снаге од јесење кише, и журио да однесе велику вест. С леве, на брежуљку, слегало се замишљено Муратово турбе...
>
> Постројише нас. У пратњи штаба појави се командант.

– Јунаци моји, знате ли где се налазите? Знате ли како се ово место зове?

У збијеном строју лупкарала је пушка о пушку, затезале се ремењаче.

– Овде, где ми сада стојимо, на Видовдан 1389. године, истог дана и истог сата, погинула су оба цара!... То је Гази-Местан, на ком је Обилић...

Око мене попадали војници. Погледам: љубе земљу!

Ваљда сам се и ја био сагнуо, кад нисам приметио – откуд изађе млад официр с исуканом сабљом. Стаде пред команданта, поздрави, рапортира нешто, па се окрете строју. Диже сабљу и поче громко:

– *На Гази-Местӣану*, од Милана Ракића!

Прво ме издаде слух, па онда и вид. Испред мене се подиже брег са турбетом, зави у црвено и остаде висећи као пламена застава... Исказа ме целог – планина!...

Од узвика се ломило небо. Нова и млада Србија слави Васкрс, а ја? С муком сам се држао на ногама. Више осетих, но што видех, кад се неко одвоји из моје јединице и, у трку, стиже пред команданта:

– Господине пуковниче, тај који је испевао ову песму овде је с нама... Ево га позади, с бомбама... у одреду Војводе Вука!

И одмах одјекну командантов глас:

– Добровољац Ракић, напред!

Чуо сам све, али нисам могао ни да коракнем. Чак ни да отворим уста. Рукавом од шињела заклонио сам лице и пустио сузе... први и последњи пут тада.

Постоји више сведочанстава о овом догађају. По упечатљивости, један запис не заостаје за Ракићевом причом. Доносим га:

Када је војска била на Газиместану, један млади официр говорио је стихове Милана Ракића: „Силни оклопници, без мане и страха...” Официр из комитског одреда трчи према команданту и рапортира: „Господине пуковниче, песник Милан Ракић, чије стихове говори овај млади официр налази се у одреду.” Пуковник заповеда: „Милан Ракић три корака напред!” Милан Ракић од силног узбуђења не може ни да коракне. Зато се чује нова команда: „Одред три корака назад, осим војника Милана Ракића.” Затим још једна команда: „Три пут ура за песника Милана Ракића!” Док се орио Газиместан, Ракићу су текле сузе...

Ипак, казивања Ћурчинова и Ћуричићева остала би непотпуна без два фрагмента Ракићевог приштинског писма жени – упућеног 10. по старом, 22. октобра 1912. године по новом календару:

Јуче, уторник, на челу једне колоне уђох у Приштину. Још сад не могу да се стишам и да мирно пишем о свему што се за ово неколико дана догодило. Главно је да је све било добро и да је Косово освећено.

Ја сам врло добро, боље него у Београду. [...]

Овакве догађаје што сам видео сматрам као нарочито доброчинство неког провиђења...

Ратника Милана Ракића краљ Петар Први уздигао је у ред великих јунака Првог балканског рата: одликовао га је Златном медаљом за храброст.

У Првом балканском рату учествује до уласка српске војске у Приштину.

У другој половини новембра прати аустроугарског изасланика Теодора фон Едла, који на Космет долази да би утврдио истину о такозваној „призренској / Прохаскиној афери". Децембар месец проводи у Лондону, као члан српске делегације на Конференцији о миру између балканских држава и Турске; задужен је за питање разграничења с Албанијом.

По избијању Првог светског рата распоређен је у Ратни пресс-биро, потом, 1915, за саветника Српског посланства у Букурешту. Никола Пашић, председник владе, даје налог да се у вези са „Црном руком" и суђењем Драгутину Димитријевићу Апису и другим „црнорукцима" од Ракића узме изјава.

Мењају се потом градови и државе Ракићевог дипломатског службовања: Стокхолм, Лондон, Копенхаген, Софија, Рим.

Српска краљевска академија бира га 1921. за дописног члана.

БОЛЕСТ И СМРТ

Побољева све више, у два наврата 1928. и следеће године лечи се у Давосу. Године 1929. одбија понуду краља Александра да постане министар иностраних послова Југославије. У априлу 1933. долази у оштар начелни сукоб с министром иностраних послова Богољубом Јевтићем. Бесан због Ракићевог одбијања, Јевтић ранију идеју краља Александра, да Ракића треба пензионисати, брзо спроводи у дело. Указ о Ракићевом пензионисању потписан је 29. априла. Зналци прилика у југословенској дипломатији из тих година сматраће, међутим, да је заправо Ракић тај који је службу *напустио.*

У фебруару 1934. изабран је за редовног члана Српске краљевске академије; болест му не дозвољава да одржи приступну беседу о Љубомиру Ненадовићу као путописцу. Почетком априла

постаје председник Београдског ПЕН клуба (на овом месту остаће до смрти).

У јулу 1936. издржава прву тешку операцију. Здравље се не поправља: рак му разједа утробу, прелази на јетру. Одлази у Чешку на бањско лечење.

Године 1938, по повратку из Чешке, председава на комеморативном скупу Београдског ПЕН клуба посвећеном личности и делу Момчила Настасијевића, преминулог 13. фебруара.

У марту 1938. издржава другу тешку операцију у санаторијуму др Бержереа у Неију, где се опоравља три месеца, без видног побољшања. Напушта Француску 24. јуна и, на путу за Београд, задржава се у Загребу. Тридесетог јуна увече, у 21 час, после узалудне нове операције, умире у санаторијуму др Антуна Готлиба, на Сребрњаку (Загреб).

Земни остаци песникови пренети су у Београд и 2. јула изложени у цркви Светог Александра Невског. У 16 сати одржано је у цркви посмртно опело, у присуству српске уметничке, научне, дипломатске и војне елите. У име Друштва старих четника погребу је присуствовао војвода Дуле Димитријевић. У цркви, чинодејствовао је владика рашко-призренски Серафим (Јовановић) са девет свештеника; ту се он од Ракића опростио у име своје епархије и свих Косоваца. Пред црквом је над одром песниковим први говорио председник Српске краљевске академије Александар Белић. Над гробом, последњи се од песника Газиместана опростио Божин Симић, црнорукац, комита, сарадник Ракићев на косовскометохијским пословима; он је говорио о Милану Ракићу као националном раднику, дипломати, четнику и човеку.

ПЕСНИК

Ракићев дипломатски, државно-политички ангажман од 1905. до 1933. године представља једну страну националног рада. Друга раван његове људске егзистенције нашла је исходиште у поезији. Прве стихове написао је 1891, последње 1936. године. Иза себе оставио је укупно седамдесет једну песму, од којих је осам песама објављено постхумно.

На уласку у српску књижевност Ракића је дочекао Јован Скерлић, судом да је „успео да својим снажним талентом одскочи од... гомиле расплаканих стихотвораца". Из поезије и из живота испратила га је Исидора Секулић речима: „Имали смо га као кнеза маште и песме."

У своме стваралаштву Ракић се од почетка исказао као оригинална и непоновљива појава: нов по сензибилитету, по језику,

по ритму, по осећају, по имагинацији. Определивши се за јампски једанаестерац и симетрични дванаестерац, он мелодијски говор семантички и звучно продубљује и шири међусобним преливањем редака и строфа, што унутрашње поље чврсте спољне форме чини флуиднијим и спиритуалнијим изразом бића и песме. То је назначио већ у првој збирци програмским изрекама и синтагмама: „Разби предрасуде и калупе старе", „нов језик с новим осећајем", „силно задовољство осећати све" – што се на битан начин одразило не само на артифицијелну већ и на тематско-мотивску сферу песама, а одатле на њихова социјална и животно-философска значења.

Песимистички поглед на свет темељна је особина свеукупнога његовог стварања и доживљаја живота, како кад пева о жени и љубави, чулним узлетима бића, васкрсној симболици природе, тако и кад као теме узима друштвени јад, болест, старост, општу пролазност свега на свету, смрт.

ЦИКЛУС „НА КОСОВУ"

Ако одложимо љубавни и метафизички круг песама, остају поетика и симболика историјских, предачких, родољубивих стихова сабраних око наслова „На Косову", најлепшег циклуса српске патриотске поезије. Сва искуства европског песништва, сва сила националнога песничког наслеђа, све формално и дубинско реформаторство српске лирике „златнога доба" слили су се у карактер слика, сигнала, значења и, коначно, у истину и пророчански смисао овога јединственог циклуса. Зато ваља васпоставити његов историјат. Све ове песме настале су у време ауторовог косовског службовања и све су инспирисане прошлошћу и савременошћу, истином и лепотом, духом Косова и Метохије у простору и времену. По редоследу појављивања, то су песме: „Минаре" (1905), „На Гази-Местану", „Симонида" и „Божур" (1907), „Јефимија" и „Кондир" (1910), „Напуштена црква" и „Наслеђе" (1911). Највише их је објављено у *Српском књижевном гласнику* (4), остале су расуте по Српству: у *Алманаху српских и хрватских писаца* (2), по једна у *Босанској вили* и *Политици*.

Није тешко васпоставити опште духовно значење и друштвеноисторијски смисао Ракићевих родољубивих стихова:

Песнику се најпре показује косовско минаре, бело изнад црних кућа, симбол Османскога царства, турске власти.

Тмурно расположење и бол што су га тако захватили при ступању на косовско тле у трима потоњим песмама замењују – стихијом једне нове и моћне, у исто време епске и субјективне, самопосматрачке имагинације и речитости какву српско родољубиво

песништво дотад није имало ни познавало – слике крвавих божура, јуриша силних оклопника, чета које на бојном пољу падају једна за другом.

Затим му се у визији јавља Арнаутин који боде очи краљици Симониди на фресци, па монахиња Јефимија како плаче над српским племеном „које обухвата тама", док „светлости нема на видику целом".

Запевање и плач Старе Црне Госпе преноси се онда на стару икону у напуштеној цркви, на којој, „очајан и страшан, Христос руке шири, / Вечно чекајући паству, које нема".

У песми „Наслеђе", последњој по настанку, догађа се, међутим, преокрет – мит и предање постају активан чинилац историје и песникове садашњости: чин идентификације лирског субјекта остварује се у димензији која временске појавности доживљаја свенародне страдалничке повести (релација: *некад–сад*, у преименованој атрибуцији: *сјај–тама, мит–култура*) брише као неонтолошки израз бића, што значи да етничка одређеност прераста у генеричку предодређеност, замрла колективна свест у пробуђену националну самосвест и спремност да се изазов прошлости прихвати као одговорност за будућност.

Најбоље се то види у завршним строфама „Наслеђа":

Ја осећам ипак, испод свежих грана
И калема нових, да, ко некад јака,
У корену старом струји снажна храна,
Неисцрпна крепкост старинских јунака.

Све ишчезне тада. Заборављам бољу,
А преда ме стају редом преци моји,
Мученици стари, и јунаци који
Умираху ћутке на страшноме колу.

Групишући песме у циклус с насловом „На Косову", Ракић се, међутим, држао не хронолошког већ семантичког критеријума распоређивања. По том мерилу на прво место дошла је песма „Божур"; иза ње уследиле су: „Симонида", „На Гази-Местану", „Наслеђе", „Јефимија", „Напуштена црква" и, у епилошкој функцији, „Минаре". Таквим прераспоредом песама њихова значењска тежишта примила су, с једне стране, додатни општи смисао, а с друге оформила још и надређено симболичко језгро садржано у песми „Наслеђе", позиционираној у сам центар циклуса.

По страни је остала осма косовска песма, „Кондир", синтеза надвремених, вишесмислених мотива живота, љубави, витештва,

части, смрти. У *Новим пјесмама*, другој и последњој својој збирци (која ће у Београду изаћи пред крај 1912), песник ће, међутим, ову песму повластити тако што ће јој дати положај уводне песме у збирци. При коначној редакцији, у завештајној књизи своје поезије – *Песме* (1936) – ранијој привилегији додаће нов значај: „Кондиру" ће доделити улогу пролога свеукупном свом стваралаштву у стиху.

С Ракићевим косовским песмама живело је и њима се напајало све Српство, не само Стара Србија, мада она највише. Један савременик, Александар Арнаутовић, забележиће како је с Ракићем цело једно поколење гледало симболично црвени божур, туговало за Симонидиним очима, заклињало се над заветом Газиместана, крстило се пред очајним и страшним Христом *Напуштене цркве*, слушало глас Старе Црне Госпе, сневало о слободи и старој слави...

Скерлић је ове Ракићеве песме назвао дубокима, наглашавајући притом да „свесну, разумну љубав према своме народу нико није боље изразио но Ракић, у песми 'На Гази-Местану'".

Уопште, нема међу Ракићевим родољубивим песмама остварења које се по своме социјалном значењу и непосредном утицају може упоредити са газиместанским стиховима. Исидора Секулић означује их као сигнале и печате.

Лозинка поколења, песма-порука „На Гази-Местану" могла је деловати тако освешћујуће не зато што је то песма која паразитски живи од косовског мита већ стога што она тај мит оживљава и преображава (Никола Кољевић), уздижући га истовремено, посредством једне сугестивне и сликовите, само Ракићу својствене песничке реторичности, на висине пророчанства које, самим тим што се јавља као израз јединства Ракићевог друштвеног и духовног бића, подразумева крајње доследно поступање у животу, безуслован избор – лично прегнуће, индивидуални чин.

ЧОВЕК У СВЕМУ ИСТИ

Године 1939, у тексту који је имао да васпостави лик недавно умрлога песника, стари друг и префињени тумач његових стихова Богдан Поповић призваће у сећање управо косовске године Милана Ракића: „Такав је то био човек, увек и у свему исти: као родољуб у Приштини, као борац у рату, као човек код кога су после речи долазила дела, после песме 'На Гази-Местану' одлазак у добровољце."

Такав човек, увек и у свему исти.

Григорије Божовић, најбољи косовскометохијски приповедач, блиски Ракићев сарадник у његовим приштинским годинама, запи-

сање 1938. године: „Као год што је отмено људско биће Милана Ракића као најнежнијом куjунџијском срмом уплетено у његово песничко стварање, тако је и његов национални, његов српски лик на један врло танан начин, само њему својствен, снажно урезан у оно мало дивних његових националних стихова. [...] Да, национални Милан Ракић био је онакав како је и певао...”

Зашли смо, ево, у поље карактерологије.

По свему „човек у себе окренуте амбиције”, како ће записати Исидора Секулић, Милан Ракић био је познат са особине да говори о другима, често усхићено, о себи никад и никако. То ћутање о себи открива основ његове личности – природу правога, по срећном изразу Тодора Манојловића, „елитног човека”. Манојловићев појам „елитног човека”, при томе, не налази своју срж међу чиниоцима културног или психосоцијалног порекла, већ у *надмоћи* какву може пружити једино морал: „Свака је права супериорност, у суштини, етичка, човечанска супериорност – и нема праве песничке или уметничке величине без *човечанске величине.* Пример Милана Ракића, поново и најсвечаније, потврђује ту истину – и чини нам се да је у томе главна вредност и најдубљи значај његове појаве.”

Јован Дучић је одређенији. За њега је Ракић човек „сав [...] интегралан, сав затворена линија”, то јест личност у којој нема ничег „наполовичног, условног, конвенционалног”.

Дучићеве речи у извесном су смислу коментар Ракићевог људског, песничког, интелектуалног *вјерују* изнетог у једном писму: „Ја сам се увек старао да ономе што ја осетим, дам карактер општости, и има пуно људи, с којима сам одличан пријатељ, а који не само од мене нису чули ништа о мојим осећањима, него нису могли ни наслутити да ли се у опште што у мени и шта дешава, толико ми је нелагодно уплитати себе и упознавати друге са стварима које се мене тичу.”

На шта је, међу осталим, ту Ракић мислио показује епизода коју ће евоцирати Коста Ст. Павловић: „Милан Ракић посланиковао је пуне две године у Копенхагену са песником Полом Клоделом [француским нобеловцем за књижевност]. Добро су се знали и често састајали, и обојица су напустили Копенхаген фебруара 1921 – Ракић [је отишао] за Софију, Клодел за Токио – а Клодел није сазнао да му је Ракић био колега не само у дипломатији, већ и у песништву.”

Године 1940, у огледу „Милан Ракић – човек, песник, Србин и западњак”, Станислав Винавер дефинисаће појаву пријатеља речима пуним одушевљења: „Обухватна и хармонична зграда, [...] у свему господин старог кова, grand seigneur.”

Појам *ꙗосꙋдина*, кад је о Милану Ракићу реч, одмах нас води ка једном упечатљивом сећању Бориславa Михајловића Михиза: „Када сам једном, давно, – пише Михиз – упитао Иву Андрића: 'Како сте то Ви, полазећи и долазећи из најдоњег босанског караказана, успели да постанете такав Господин?', лецнуо сам се од сопственог питања... Очекивао сам да ће се [Андрић], по обичају, смркнути и затворити. Зачудо, само се осмехнуо и одговорио: 'Нисте ви познавали Милана Ракића. Он је био господин!'"

Тај и такав господин знао се, ипак, у неким само њему знаним часима, отворити и проговорити о себи. Младом песнику Миодрагу М. Пешићу је, тако, поверио: „Песме су за мене причешће."

Из тога Ракићевог признања, из те тачке гледања, Ракић је до данас остао непрочитан.

(Беседа одржана у Матици српској у Новом Саду, 17. марта 2026)